

**Foredrag i Oslo Militære Samfund
mandag 15. februar 2008
Ved
Oberstløytnant Dr. theol Nils Terje Lunde
Stabsprest ved Forsvarets skolesenter**

Foto: Stig Morten Karlsen, Oslo Militære Samfund

Moral, etikk og yrkesetikk i det norske innsatsforsvaret

Innledning

Jeg takker for invitasjonen til å bestige landets kanskje viktigste offentlige talerstol i forsvarpolitiske og militære spørsmål. Jeg er svært glad for at dere har satt etikk, yrkesetikk og moral i det norske innsatsforsvaret på dagsorden nettopp her. For noen år siden var etikk noe for de spesielt interesserte, først og fremst forstått som en S-1-funksjon, et aspekt ved personellforvaltningen. Noe av en slik tilnærming må sies å reflekteres også i Forsvarets verdigrunnlag fra 1998. Her het det at verdigrunnlaget hadde en betydning for all tjeneste, men først og fremst i personellpolitikken. For mange var nok etikk først og fremst prestens "greie", symbolisert i undervisningsopplegget "Prestens time" for de vernepliktige.

Etikkens plass i politiske og militære styringsdokumenter

I dag er etikkens plass og betydning i Forsvaret betydelig endret. Dette gjenspeiler seg fra øverste politiske hold til forsvarrets egne doktriner og utdanningsopplegg. På mange måter fremstår St. prp. Nr. 42 (2003-2004), Moderniseringen av Forsvaret, med de tilhørende merknader fra Forsvarskomiteen, som et uttrykk for denne endringen.

For det første fremholder man at etikk har en betydning på for anvendelse av militærmakt, dvs på et overordnet nivå knyttet til selve rammene og rasjonalet for Forsvaret. I proposisjonen legger man til grunn at all norsk bruk av militærmakt må være legitim, og man skjelner mellom tre former for legitimitet som alle må være tilstede: folkerettslig, politisk og moralsk legitimitet (St. prp. Nr. 42 (2003-2004), pkt. 3.8.2: rammene for norsk bruk av militærmakt: moralsk legitimitet). På dette nivået kommer det moralske og etiske ikke bare inn som en rammefaktor som regulerer og begrenser militærmaktens anvendelse. Det kommer også inn som en innholdsmessig begrunnelse eller motivasjon for anvendelse av militærmakt. En tradisjonell realpolitisk tilnærming vil være å knytte militærmakt til sikring av nasjonens interesser, og da i betydningen materielle kvantifiserbare interesser.

Det interessante med proposisjonen er at man anlegger et bredere perspektiv på sikkerhetsinteresser til også å omfatte grunnleggende etiske verdier som " rettsorden, menneskerettighetene, demokrati, rettsstatens prinsipper, økonomisk trygghet og livsmiljøet" (St. prp. Nr. 42 (2003-2004), pkt. 3.2). Dette forsterkes ytterligere i den nylig fremlagte innstilling fra Forsvarspolitisk utvalg hvor man konsekvent taler om "verdier og interesser": " Norsk sikkerhets- og forsvarspolitikk må ta utgangspunkt i de verdier og interesser som vi ønsker å sikre, og ikke bare i et kortsiktig, militært trusselbilde. Norge trenger et forsvar for å ivareta det grunnleggende og tidløse ansvar for å skape sikkerhet for staten, befolkningen og samfunnet, og beskytte og fremme våre verdier og interesser." Innholdsmessig definerer man verdiene til: " Våre grunnleggende verdier innebærer at staten og dens innbyggere kan videreutvikle folkestyret og sikre lov og orden, rettsikkerhet, menneskerettigheter og trygghet for den enkelte borger. Samfunnet må kunne forsvare seg mot alvorlige trusler mot disse verdiene. Dette handler også om ansvaret for å beskytte medmennesker utenfor landets grenser, som er utsatt for overgrep eller ute av stand til å forsvare seg selv." (NOU 2007: 15 Et styrket forsvar, kap. 1).

For det andre fremholder man etikkens funksjon i organisasjonskulturen, altså på institusjonsnivået. Dette knyttes i særlig grad til Forsvaret som en del av samfunnet og at Forsvaret skal gjenspeile samfunnet, samfunnets verdier og det samfunnsmessige mangfold: "Forsvaret skal verne om de verdier og prinsipper samfunnet er tuftet på, og skal i størst mulig grad gjenspeile samfunnet [...]. Forsvarets verdier [skal] baseres på samfunnets verdier". (St. prp. Nr. 42 (2003-2004), pkt. 6.8.3 Forsvaret: en inkluderende og tolerant organisasjon).

For det tredje fremholder man etikkens funksjon i utdanning, dannelse og utvikling av yrkesforståelse og profesjonsidentitet: "Forsvarets verdier, uttrykt i Forsvarets verdigrunnlag, [skal] vies oppmerksomhet i all utdanning, samt i tjenesten ved de ulike avdelinger og institusjoner i Forsvaret (St. prp. Nr. 42 (2003-2004), pkt. 6.8.3 Forsvaret: en inkluderende og tolerant organisasjon). Man sier også spesifikk om krigsskolene at de skal ha "en viktig rolle i å påvirke personlig utvikling, lederferdigheter, holdninger og yrkeskodeks i hele offiserskorpset." St. prp. Nr. 42 (2003-2004, pkt. 6.5.3 Grunnleggende offisersutdanning).

For det fjerde fremholder man etikkens betydning for militært personells evne til å løse de ulike oppdrag som forsvarer har: "I stor grad vil de moralske kvaliteter hos mannskaper og befal avgjøre utfallet av Forsvarets ulike oppdrag i årene som kommer. (Inst. O nr, 234 (2003-2004), pkt 6.8.3).

Disse føringene fra politisk nivå er siden blitt konkretisert og operasjonalisert. To sentrale dokumenter er her Handlingsplan for holdninger, etikk og ledelse fra 2006, etter initiativ fra forsvarsministeren og Forsvarets fellesoperative doktriner fra 2007 hvor det er et eget kapittel om militær profesjonsidentitet. Her står etikk som en integrert del av profesjonen sentralt.

Etikkens plass er også konkretisert i utdanningen på alle nivå. Jeg vil særskilt nevne at fra og med januarinntaket i år er etikkundervisningen i grunnleggende soldatutdanning blitt oppgradert til et studiepoenggivende emne "Etikk og militærmakt". De soldater som har generell studiekompetanse og som ønsker det kan avlegge eksamen.

Årsakene til det nye fokus

Så kan vi spørre om hva som er grunnen til det nye fokus på etikk i Forsvaret

Det vil ofte være slik at etikkfokus kommer som en konsekvens av skandaler. La meg illustrere dette med følgende: Som en direkte konsekvens av amerikanske soldaters drap av sivile irakere i Haditha i Irak i november 2005 beordret generalløytnant Peter W. Chiarelli et obligatorisk etikk-kurs, på to til fire timer, bestående av en 38 siders PowerPoints presentasjon for alle amerikanske soldater i Irak.^[1]

Nå er det ikke alltid dette er så tydelig som i eksemplet over, men vi kan jo allikevel spørre oss om denne mekanismen også gjør seg gjeldende hos oss. Vi har også hatt våre skandaler. Hos oss har det ikke vært knyttet til brudd på krigens rett og krigens etikk, men på det forvaltningsmessige område. Her er det jo bare å nevne korrupsjonssakene. Det er forståelig at det blir et fokus på etikk etter slike hendelser. Så kan vi kanskje spissformulere oss og påstå at høyt etikkfokus er omvendt proporsjonal med høy etikkpraksis, men så enkelt er det heldigvis ikke. For det første vil et slikt etikkfokus være reaktivt. Det vil stadig være på etterskudd. For det andre vil den være lite målrettet. Etikk vil dreie seg om å slukke branner isteden for å forebygge ut fra et helhetlig perspektiv. For det tredje er det historisk ukorrekt å forklare etikkfokuset i det norske Forsvaret med hendelsene de siste årene. Dette fokuset begynte flere år tidligere. Et viktig uttrykk for dette er Forsvarets verdigrunnlag fra 1998. Forsvaret var en av de offentlige institusjonene som var tidligst uten med slike etiske retningslinjer – hele 7 år før vi fikk de generelle etiske retningslinjer for statsforvaltningen (2005).

Når vi allikevel kan si at det har vært et spesielt fokus på etikk i Forsvaret de siste par årene så må det først og fremst forklares ut fra noen mer grunnleggende utviklingstrekk enn tidsaktuelle skandaler. La meg her trekke frem det jeg vurderer som den viktigste grunnen til det fornyede fokus, nemlig de grunnleggende endringene av Forsvarets innretning og bruk etter den kalde krigens slutt. For å sitere Generalmajor Werner Christie i en artikkel i Heimevernsbladet for noen år siden:

"Da Forsvaret ene og alene var et nasjonalt nødverge var oppgaven klar. Det var verken nødvendig eller ønskelig med dypsindige moralske diskusjoner når fienden stod i døren. Nå skal vi delta i såkalte "fredsoperasjoner" - vi er blitt korsfarere som kjemper for ideer.[...] Vi er kommet til et veiskille der en rekke nye problemer trenger seg på, og problemene omkring etikk og moral lar seg ikke løse gjennom enkle, slagordpregede fremstøt. Det som trengs er en grundig intellektuell avklaringsprosess. Deretter må vi fordomsfritt og åpent forberede oss på de nye utfordringene."^[2]

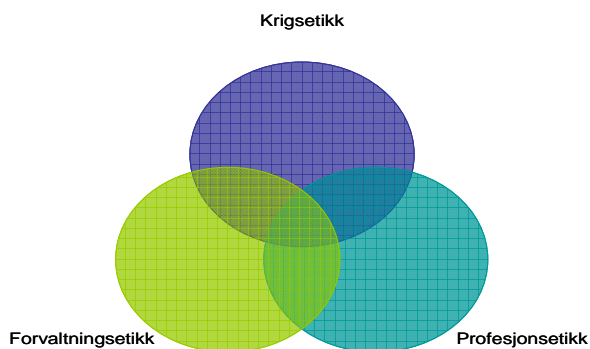
Werner Christie peker på viktige problemstillinger, hvor essensen er at overgangen fra invasjonforsvar til innsatsforsvar gjør etikk mer nødvendig enn noen gang før – men samtidig også vanskeligere enn noen gang før. Det er ikke selvsynlig lenger. Det er i et slikt lys fokus på etikk og holdninger i Forsvaret må forstås. Det er komplisert, men nødvendig. Dette pekes det på i Forsvarskomiteens innstilling til proposisjonen "Modernisering av Forsvaret": "dagens internasjonale operasjoner krever styrker som er robuste og veltrente, både fysisk, mentalt, etisk og moralsk." (Inst. O nr, 234 (2003-2004), pkt 6.8.3).

Ulike aspekter ved etikk i Forsvaret

Før vi går nærmere inn i utfordringene som knytter seg til etikk i innsatsforsvaret er det et forhold som må nevnes.

Forsvarets virksomhet består av et stort og komplekst spekter. Den spenner fra forvaltning, utdanning og trening til kampsituasjoner der det er spørsmål om liv og død. Er det i det hele tatt mulig å tale om en etikk som dekker hele dette spekteret? Det er ganske forskjellige utfordringer å handle og lede i en regulær fredssituasjon til å være i en stridssituasjon. For å strukturere dette spekteret noe vil jeg dele opp etikk i Forsvaret – det vi kan kalle "militæretikk" i tre områder som dels går over i hverandre. Dette kan illustreres i følgende.

Figur 1 Militæretikkens områder

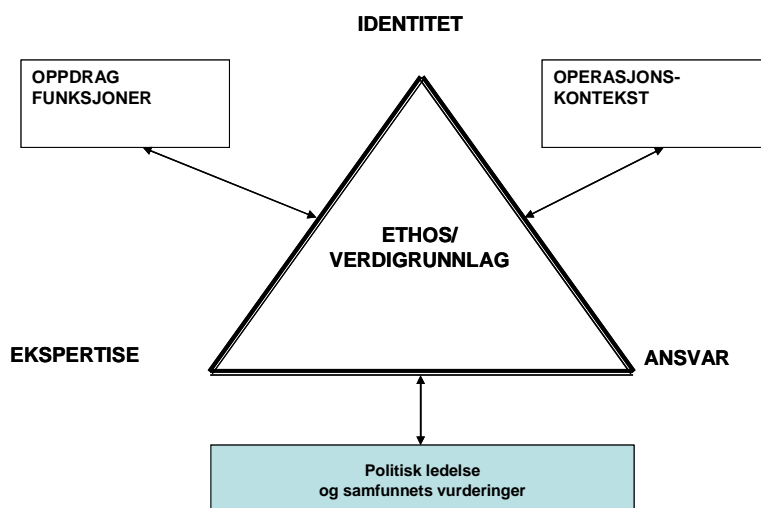
Det første område er det som tradisjonelt kalles *krigsetikk*. Det omhandler både de overordnede spørsmålene om etiske forutsetninger for bruk av militær makt (jus ad bellum) og etiske kriterier for selve krigførselen (jus in bello).^[3] På det første feltet er vi i samfunnsetikken eller i den politiske etikk, likeså mye som vi er i militæretikken. Det dreier seg om det politiske samfunns bruk av maktmidler. Det siste feltet er det som i særlig grad berører den militære yrkesutøver. Dette kan vi også kalle operativ etikk. Operativ etikk er i utgangspunktet det vanskeligste fordi vi da står overfor reelle etiske dilemmaer: vi må velge mellom alternativer som alle i utgangspunktet kan være uetiske, men vi allikevel er nødt til å velge. Dette er formulert slik av militærfilosofen Michael Waltzer: "For war is the hardest place; if comprehensive and consistent moral judgements are possible there – they are possible everywhere".^[4] Det er det mest kompliserte område å anvende etikk, men kanskje også det mest nødvendige område å ha en etisk bevissthet på, fordi det dreier seg om så grunnleggende spørsmål som liv og død. Dette er ingen teori for norske styrker i internasjonale operasjoner. Det er noe man må forholde seg til daglig. Og norske styrker fremstår med stor profesjonalitet.

Det andre området er *den militære forvaltningsetikk* eller driftsetikk. Dette dreier seg om etikk i den daglige fredstidsdrift. Nå må det sies at militær forvaltningsetikk i seg selv ikke består av grunnleggende etiske dilemmaer. Det finnes klare forvaltningsrettslige regler å forholde seg til. Forsvaret er i denne forstand underlagt akkurat de samme regler som resten av offentlig forvaltning. Hvorvidt du skal følge reglene eller ikke er intet etisk dilemma – det er å velge mellom rett og galt. Og svaret på det skulle være rimelig klart. Det er imidlertid på dette området at Forsvaret har hatt de største utfordringene de siste årene.

Det tredje området er *profesjonsetikken*. Dette er et område som den siste tiden har fått et sterkt fokus, og dette vil også være et hovedfokus i dette foredraget. I den nye FFOD er det et eget kapittel som går på militær profesjonsidentitet. Profesjonsetikken tangerer klart inn på både krigsetikken og driftsetikken. Den militære yrkesutøver må beherske begge disse feltene. Et sentralt anliggende må også være å utvikle en forståelse av forskjellene mellom disse feltene.

Militær profesjonsidentitet kan illustreres slik:

Figur 2 Profesjonsteoretisk modell

Den militære profesjon konstitueres av tre faktorer: en bestemt ekspertise, et bestemt samfunnsmessig ansvar og en felles identitet eller samhørighet innenfor profesjonen. Disse tre faktorene etablerer så et felles ethos, verdigrunnlag eller selvforståelse. Dette består av de verdier og den kodeks som styrer profesjonsutøvelsen og medlemmenes holdninger, mao: profesjonsetikk. Det gjenspeiler samfunnets normer og verdier, men vil utvikles spesifikk i henhold til den enkelte profesjonens krav. De særskilte funksjoner som skal ivaretas av militære yrkesutøvere: i ytterste fall å måtte risikere og å ta liv, stiller store krav til disiplin og en høyt utviklet moral og etikk (FFOD 0609).

Jeg vil nå med utgangspunkt i denne modellen argumentere for at de endringer som er skjedd i oppdrag, operasjonskontekst og politiske vurderinger innebærer at vi i dag står overfor en brytning mellom to ulike paradigmer for militær profesjonsetikk og selvforståelse.

Det eksistensielle og nasjonsbyggende paradigmet

Forsvaret har hatt en sterk og stabil stilling i Norge i etterkrigstiden. Fundamentet for dette må søkes i erfaringene fra annen verdenskrig og tanken om nasjonalt fellesskap på tvers av sosiale og politiske skiller. Det ble lagt vekt på å skape et *folkeforsvar* på tvers av politiske, økonomiske og sosiale skiller. Forsvaret skulle altså ha en bred folkelig basis og appell. Det skulle være et uttrykk for folkets vilje til å forsvare nasjonen, og dermed ble *folkets vernevilje* et sentralt anliggende. Gjennom den allmenne verneplikten ble folkets vernevilje på en direkte måte knyttet til Forsvarets struktur, og gjennom verneplikten ble Forsvaret forstått som et tverrsnitt av det norske folk. Det skulle være et folkeforsvar i bokstavelig forstand. Men også i sin idemessige karakter skulle det være et folkeforsvar. Dette kom til uttrykk i tanken om Forsvaret som instrument for folkets felles anliggende: vern av nasjonen, men også i tanken om Forsvaret som en nasjonal dannelsesinstitusjon der soldaten også skulle utdannes til å bli en god samfunnsborger (Ulriksen 2002: 166ff). Dette kom konkret til uttrykk i begrepet *folkefostring*, som stod sentralt i de første etterkrigsårene (Lunde 2003: 295f). Det er på mange måter denne forsvarsideologien, konkretisert i begrepene: folkeforsvar, folkets vernevilje og folkefostring, som har ligget til grunn for militær profesjonsforståelse i etterkrigstiden. I denne modellen blir det en tett sammenheng mellom det sivile og det militære: soldaten er borger i uniform. Den militære etikk blir en forlengelse av samfunnets etikk.

Den nære sammenhengen mellom forsvar og samfunn bekreftes i årlige opinionsundersøkelser i regi av Folk og Forsvar. I siste års undersøkelse var det hele 91% som var enige i at Norge trenger et militært forsvar. Når man så spør utvalget om hva som er den viktigste begrunnelsen for å ha et forsvar er svaret klart: det er vern av nasjonen. Forsvar av nasjonal eksistens – eksistensforsvaret - er en begrunnelse som i utgangspunktet vil kunne samle bred støtte i folket, uavhengig av politisk ståsted. Det gjelder ikke bare i Norge, men må sies å være en relativt generell karakteristikk.

Det instrumentelle og innsatsorienterte paradigme

Forsvaret har i løpet av de siste årene gjennomgått store og grunnleggende endringer. Dette kjennetegnes av et skifte i fokus fra forsvar av nasjonens eksistens til et fleksibelt sikkerhetspolitisk instrument som teoretisk sett kan anvendes over hele verden. Trusselen om et militært angrep på det norske territoriet fremstår som lite sannsynlig. Parallelt med dette skjedde det også en profesjonalisering av Forsvaret. Selv om verneplikten ble opprettholdt ble stadig færre av årskullene innkalt. Store deler av vernepliktsbehovet var nemlig knyttet til utdanning av mobiliseringsforsvaret. I et stående forsvar med internasjonal innretning var personellbehovet mindre. Samtidig økte kravene til utdanning og kompetanse tilsvarende. I stadig større grad måtte derfor Forsvaret legge til rette for innslag av vervede og spesialistbefal.

Disse utviklingstrekkene har betydning for forankringen og utformingen av etikk, moral og yrkesetikk i Forsvaret. I stadig mindre grad er det mulig å forankre militær profesjonsetikk som en uproblematisk forlengelse av den allmenne vernevilje. Mens et nasjonalt eksistensforsvar naturlig nok kan påregne stor folkelig oppslutning, vil et ekspedisjonsforsvar neppe kunne påregne noe tilsvarende. Man kan ikke ta det for gitt at det vil være like stor oppslutning om alle militære operasjoner utenlands.

Forsvarets samfunnsmessige legitimitet kan tenkes som et samspill mellom tre faktorer:

myndigheter, militære styrker og folket. I tradisjonell norsk forsvarsideologi er det den siste

faktoren: folkets forsvarsvilje som har vært den sentrale faktoren. Denne blir nå tonet ned –

og vekten legges i større grad på de to første faktorene: myndighetenes vilje til å anvende

Forsvaret som et sikkerhetspolitisk instrument, og de militære styrkers vilje og evne til å være

et slik sikkerhetspolitisk instrument.

Dette betyr allikevel ikke at folkelig oppslutning om Forsvaret er blitt irrelevant. I et moderne demokrati vil det være et nært samspill mellom opinion og politiske beslutninger. Dette forsterkes av dynamikken i det moderne mediasamfunn. Betydningen av dette kan illustreres ved å ta et blikk på krigsminnesmerkene på The Mall i Washington DC. Her ligger minnesmerkene etter amerikansk innsats på rekke og rad – alle forskjellige – og de taler et forskjellig språk.

Det mest kjente er uten tvil Vietnam-minnesmerke, med alle navn på dem som gav sitt liv. Vietnam-krigen er fortsatt traumatisk – ikke først og fremst fordi det døde så mange amerikanere der – men fordi deltagelsen etter hvert fikk mindre og mindre legitimitet i opinionen. Folkets vernevilje kunne ikke mobiliseres her, og man satt igjen med opplevelsen at de døde forgjeves. Lærdommen fra dette er at all bruk av militærmakt i et demokrati krever en forankring i folkets vernevilje – profesjonelle soldater, internasjonalt engasjement og nedtoning av allmenn verneplikt gjør ikke denne forankring mindre viktig, snarere til en stor utfordring fordi den ikke lenger er selvsagt.

Et annet minnesmerke er fra Koreakrigen. Det er også et talende minnesmerke. Det er ingen navn her, men en tekst: Vår nasjon hedrer sine borgere som fulgte kallet og drog til et land de aldri hadde sett og et folk de aldri hadde møtt. Dette er i ferd med å bli den nye virkeligheten også for norske soldater. Lærdommen fra dette er at all bruk av militærmakt må ha en begrunnelse, en mening, ikke bare for folket, men også for de som deltar – og som kanskje må bøte med liv og lemmer – og ikke minst: det må anerkjennes, hedres som den krigsdeltagelse det vitterlig er: Vår nasjon hedrer sine borgere.

Utfordringen som allikevel gjenstår er at de militære styrkers forankring, etikk og moral ikke lenger kan forstås som en direkte videreføring og forlengelse av den allmenne vernevilje i folket. Norske militære styrker deltar i dag i operasjoner som svært mange i vårt samfunn ikke har noe som helst forhold til, er likegyldige til eller endog er i mot. Dette gjør at den politiske forankring og oppbakking blir av fundamental betydning. Men det er et annet forhold som er like fundamentalt. Det dreier seg om moral i ordets militære betydning: mening og legitimitet innenfor de militære styrker selv. Dette tematiserer spørsmålet om profesjonsidentitet.

Profesjonsidentitet mellom det sivile og det militære

Hvordan etablerer vi en militær profesjonsidentitet og hva kjennetegner denne? Som en følge av den norske folkeforsvarstradisjonen har det ikke vært vanlig å fokusere på en særskilt militær profesjonsidentitet med bestemte normer og moralkodeks. Det er heller ikke ukontroversielt. Hvor langt kan forsvaret gå i å stille krav og forventninger som er

annerledes og strengere enn det som gjelder i samfunnet ellers? Her vil det være ulike vurderinger.

Dette spørsmålet dreier seg ikke bare om at operasjonskonteksten har endret seg. Det gjelder også samfunnskonteksten. De soldatene som kommer inn i Forsvaret i dag kommer fra et samfunn som vektlegger individuelle valg og personlig frihet. I mindre grad enn tidligere fremstår nasjonalstaten som en meningsgivende og identitetsbyggende størrelse. Tanken om å ofre liv og helse for nasjonen og nasjonens verdier og interesser fremstår derfor ikke som selvsagt. I en bredt anlagt undersøkelse (Moskos 1988) lanseres den såkalte I/O-hypotesen hvor det påvises at individuelle behov og verdier står stadig mer sentralt hos militært personell på bekostning av institusjonelle verdier. Den norske militærsosiologen Jan O. Jacobsen har påpekt de samme utviklingstrekk hos norsk militært personell.

Dette er for så vidt ikke nye innsikter. I Samuel P. Huntingtons epokegjørende bok "The Soldier and the State" fra 1957 pekes det på en økende kløft mellom det moderne samfunnets verdier og militære verdier. Stikkord her kan være individualisme, selvrealisering, autoritetsfragmentering, verdier som ikke umiddelbart vil være militært produktive. Hvordan man mest konstruktivt kan forholde seg til disse utviklingstrekkene er det imidlertid uenighet om.

Huntington tar i boken til orde for en atskillellesmodell hvor sivile utviklingstrekk betraktes som kontraproduktive fra et militært perspektiv, og at militær profesjonsutvikling må ta utgangspunkt i de militære behov og militære verdier. En motsatt vurdering står Morris Janowitz i boken "The Professional Soldier" fra 1960 for, skrevet som et tilsvarende til Huntington. Hos ham oppfattes ikke sivile utviklingstrekk som en trussel, men tvert om både som nødvendige forutsetninger og som konstruktive faktorer. Dette innebærer at den militære profesjonskultur må endres i samsvar med sivile utviklingstrekk. Et uttrykk for dette kan være synet på individualisme og personlig autonomi. Dette trenger ikke forstås som entydig negativt. Det kan også forstås som konstruktive forutsetninger for både oppdragsbasert ledelse og nettverksbasert forsvar. Slike konsepter hviler på en forutsetning om personlig autonomi, ansvar og evnen til selvsynkronisering.

En mulig strategi kan altså være å kompensere for det som oppfattes som negative samfunnstrender gjennom satsing på bygging av militær profesjonsidentitet og avdelingskultur. Med det menes at når sivile nasjonale symboler og fellesskapskultur svekkes i befolkningen som helhet, bygger Forsvaret opp en profesjonskultur med sine symboler, ritualer og fortellinger. En slik kultur vil i større eller mindre grad finnes i alle militære organisasjoner, også i norsk sammenheng. På denne måten kan man si at strategien vil kunne bygge på et eksisterende grunnlag. Dette vil være avgjørende dersom en slik strategi skal kunne lykkes.

I en ny doktoravhandling har Torunn Laugen Haaland påpekt endringer i norske styrkers rolleforståelse etter den kalde krigens slutt. Mens det tidligere var "homeland defenders" som var den primære rolleforståelsen, er det nå en mer profesjonalistisk tilnærming til rollen. Dette bekreftes også i en masteroppgave ved Stabsskolen i fjor vår, skrevet av Rino Johansen. I denne oppgaven har han undersøkt rolleforståelsen i Kystjegerkommandoen. Resultatene er slående: den helt dominerende rolleforståelse er det som kalles profesjonalisme. Både den klassiske nasjon/borger-idealismen og en moderne individualisme står svakt. (Forskjeller i kategorier). Hvis vi generaliserer kan vi

kanskje våge å påstå at profesjonalismen må sies å ha fått gjennomslag i Forsvarets operative avdelinger.

Kompleksitet og rollespekter

Forsvarets personell må mer enn de fleste andre grupper forholde seg til kompleksitet. Dette stiller store krav til den enkelte. Selve paradigmet for kompleksitet er stridssituasjon hvor det ikke er anledning til å lene seg tilbake og foreta noen grundig og omfattende analyse og refleksjon. Man er nødt til å handle umiddelbart og konsekvensene både for en selv og andre kan være omfattende. Hvordan sikrer man seg at man handler på en måte som man både kan leve med selv i ettertid og i møte med andre?

I et innsatsforsvar øker graden av kompleksitet. Dette henger i særlig grad sammen med et utvidet rollespekter. I det gamle invasjonforsvaret var rammebetingelsene og rollene rimelig klare og stabile. Ved den ny bruk av Forsvaret som et sikkerhetspolitisk instrument følger det et behov for en nyansering av de ulike rollene. Den lineære tankegangen hvor militærmakt blir definert som politikk med andre virkemidler blir erstattet av en mer dynamisk og integrert tankegang hvor vi må velge en annen oversettelse av Clausewitz' tese: Det blir nå heller en fortsettelse av politikk iblandet andre virkemidler. Det tradisjonelle gapet mellom diplomati og krig med hensyn til virkemidler går over i hverandre, og en soldat må forholde seg til en rekke nye roller som går ut over den klassiske soldatrollen: hjelpearbeider, terrorbekjemper, diplomat, mekler, politimann. Med andre ord: Militært personell vil mer og mer bli brukt til oppgaver som krever en helt annen rolleforståelse og tilnærming enn tradisjonell bruk av militær makt. Dette har store konsekvenser for yrkesetikken. Evnen til å vurdere og anvende ulike normer for handling i de forskjellige rollene blir av avgjørende betydning. Med andre ord: det er behov for både normforståelse og situasjonsforståelse.

Respekt og toleranse

Etikk dreier seg enkelt sagt om hvordan vi skal forholde oss til andre mennesker. I den tradisjonelle krigsetikken har spørsmålet vært om hvordan vi skal forholde oss til vår motstander. Dette er blitt operasjonalisert i form av blant annet folkerettslige prinsipper og regler for føring av strid og behandling av krigsfanger. Dette er fortsatt fundamentale spørsmål, men i tillegg er det en rekke nye aspekter som er blitt aktualisert.

Jeg kan her nevne forholdet til forholdet til sivilbefolkningen og forholdet til andre lands styrker.

Dette innebærer store utfordringer, knyttet til forberedelse, opplæring og undervisning. For å forstå andres kultur, verdier, normer og holdninger er det viktig å forstå sin egen kultur og sine egne verdier, normer og holdninger. Dette dreier seg ikke bare om en hensiktsmessig situasjonsforståelse. Det dreier seg også om en nødvendig selvforståelse og forståelse for Forsvarets oppdrag. Forsvaret er et virkemiddel til å beskytte Norges verdier og interesser internasjonalt. Da må den enkelte soldat også ha en forståelse av hva disse verdiene og interessene er. Dette krever en forståelse både om eget ståsted når det gjelder verdier, livssyn og kultur og forståelse for og respekt for andres ståsted og andre kulturer og livssyn.

Det vanskeligste feltet er uten tvil hvordan man skal forholde seg adekvat til motstandere som ikke respekterer de grunnleggende etiske og folkerettslige

prinsippene som vi baserer oss på. Til dette kommer også spørsmålet om krigshandlingers indre dynamikk. Krig er en ekstrem situasjon som påvirker og preger mennesker på en avgjørende måte. Hvordan sikrer man seg at militære styrker opptrer på en etisk akseptabel måte i vanskelige situasjoner?

Etikk mellom individ og kollektiv

Det var egentlig dette spørsmålet som ble tematisert i den offentlige debatten mellom Sverre Diesen og min tidligere kollega Bård Mæland i perioden 2003 – 2004. Utgangspunktet for debatten var at Mæland hadde gjennomført intervjuer med norske befall i Kosovo om deres rolleforståelse. Mælands resultater ble senere publisert i boken "Skadeskutt idealisme: Norsk offisersmoral i Kosovo" i 2004. Mæland mente å kunne påvise at det fantes problematiske holdninger til sivilbefolkningen hos det norske personellet og at dette kunne være kontraproduktivt for løsning av oppdraget. Mæland la altså vekten på individets holdninger. Diesen derimot fokuserte på den militære profesjon som kollektiv og de ytre rammer for kontroll av handlinger. Diesen la altså vekten på profesjonens handlinger.

I dette tematiseres to mulige måter å forankre etikken på: I individets indre holdninger eller i form av ytre autoritet som regulerer handlinger. Nå trenger ikke dette nødvendigvis forstås som motsetninger, men mer som utfyllende perspektiver. Begge deler kan sies å være nødvendige. I denne sammenhengen kan det være relevant å løfte frem begrepet "integritet". Å ha integritet, å være "integer" betyr "å være hel." Det betyr å kunne holde sammen verdier og holdninger på den ene siden og liv og praksis på den andre siden. Det betyr å kunne holde sammen det å være befall eller soldat på den ene siden og være menneske og medmenneske på den andre siden.

Oppsummering

De siste årene har det blitt et stort fokus på moral, etikk og yrkesetikk i Forsvaret. Grunnen til dette er ikke først og fremst aktuelle problematiske hendelser men den fundamentale endringen av Forsvarets innretning fra å være et invasjonforsvar til et innsatsforsvar. Internasjonale operasjoner aktualiserer i særlig grad behovet for moral, etikk og yrkesetikk.

En sentral strategi vil være å utvikle en militær profesjonsforståelse som individet forstår seg som en del av. Dette omfatter en kombinasjon av ekspertise, ansvar og felles samhörighet eller identitet. En slik profesjonsforståelse må hvile på politisk ledelse og samfunnets vurderinger og forholde seg til oppdrag og operasjonskontekst.

I innsatsforsvaret må individet forholde seg til et komplekst spekter av oppgaver og roller. Dette skjerper behovet for en refleksjon over rasjonale, selvforståelse og rolleforståelse. Som den profesjon som på samfunnets vegne skal utøve og forvalte samfunnets ytterste og sterkeste maktmidler må det kunne stilles tydelige krav til militært personells selvforståelse, normer og evne til adekvat situasjonsforståelse.

---

[1] <http://www.cnn.com/2006/WORLD/meast/06/02/values.training/index.html>. nedlastet 2007-07-16.

^[2] Werner Christie: Om etikk og moral, i: Heimevernsbladet nr 10 - oktober 1998 s 3.

^[3] Se "Styrke og relevans" pkt 125.

^[4] Walzer 1992:xxxi.